

آثار رازی

در منطق، فلسفه و حکمت

و حتی یک نابغه علمی افزون است. در سال‌های گذشته در شهریور ماه و همزمان با سالگرد تولد این دانشمند بزرگ و همراه با روز داروسازی ایران به معرفی آثار رازی در زمینه‌های پزشکی و علوم طبیعی پرداخته‌ایم. اکنون برای تکمیل آن مطالب، آثار دیگر او را در منطق، فلسفه و حکمت معرفی می‌کنیم. امید است این اقدام گامی فراتر در جهت شناخت این معجزه ایرانی باشد.

تالیفات رازی در علم منطق به شرح زیر است:

۱- **الْمَدْخُلُ إِلَى الْمَنْطِقِ**: مقدمه‌ای بر منطق

این کتاب مقدمه منطق است. در این علم ابواب گوناگونی مانند فن عبارات، فن قیاس، فن برهان فن جدل، فن خطابه، فن مغالطات و فن شعر مورد بحث قرار می‌گیرد.

۲- **الْبُرْهَان**: برهان

این کتاب دارای دو مقاله است. مقاله اول

در مقدمه کتاب تاریخ علم، از ابوبکر محمدبن زکریای رازی به‌عنوان بزرگ‌ترین پزشک تمام دوران‌ها نام برده شده است. در این کتاب بر اساس مدارک موجود تا قرن هفدهم میلادی رازی به‌عنوان ممتازترین شخصیت و پرچمدار علوم پزشکی در جهان معرفی شده و تعداد زیادی از نوآوری‌ها و اولین‌های پزشکی به نام او به ثبت رسیده است.

گرچه عنوان فوق برازنده حکیم و نابغه بزرگ ایرانی است، تنها یک بعد از شخصیت علمی او را که جنبه پزشکی دارد به نمایش می‌گذارد. واقعیت این است که رازی علاوه بر دانش پزشکی در رشته‌های دیگر از جمله شیمی، فلسفه، منطق، حکمت، نجوم علوم طبیعی و ماورا طبیعی تبحر داشت و در تمام زمینه‌های مذکور دست به تالیف زد. تالیفاتی که حجم آن شگفت‌آور و از طول عمر طبیعی یک فرد

دارای هفده فصل و مقاله دوم شامل دوازده فصل می‌باشد.

۳ - فِي الْمَنْطِقِيَّات: در مسایل منطق

این مطلب به صورت قصیده تهیه شده است.

۴ - فِي الْمَنْطِق: درباره منطق

این رساله بر طبق گفته بیرونی و ابن ابی اصیبعه با الفاظ و اصطلاحات متکلمین اسلامی بیان شده است.

۵ - جُمَلٌ لِمَعَانِي: جملاتی در زمینه معانی

این کتاب در مورد یکی از ابواب منطق است.

۶ - جُمَلٌ مَعَانِي أَنَالُوطِيَقًا: جملاتی در زمینه معانی آنالوطیقا

این کتاب در مورد فن قیاس می‌باشد.

۷ - شُرُوطُ النَّظَر: شرایط نگرش

احتمالاً این کتاب در باب فکر و نظر است.

۸ - كَيْفِيَّةُ الْإِسْتِدْلَال: نحوه استدلال

به نظر می‌رسد که این کتاب در روش استدلال و اقامه دلیل باشد.

۹ - جُمَلٌ بَارِيرِيْمِيْنَاْس: جملاتی درباره باریریمیناس

این کتاب باب سوم از منطق و جزو فن قضایا و احکام می‌باشد.

مجموعه آثار فوق در باب علم منطق است. اکنون و در ادامه مطلب به آثار محمدبن زکریای رازی در فلسفه و حکمت می‌پردازیم:

۱ - فِي الْعِلْمِ الْإِلَهِيِّ: در علم الهی

۲ - الْأَحْصَال: نتیجه

از عنوان کتاب چنین برمی‌آید که این اثر نیز درباره علم الهی است.

۳ - كِتَابُ نَقْض: کتاب رد

فرفوربوس صوری از شاگردان ارسطو کتابی در علم الهی نوشته و آن را مذهب و روش ارسطو می‌داند. آنابوی مصری بر این کتاب ردی نوشته است. رازی علیه آنابو و در تایید فرفوربوس کتاب مذکور را تالیف کرده است.

۴ - كِتَابُ الرَّد: کتاب رد

این کتاب در رد کتاب علی ابی القاسم البلخی در مورد علم الهی است.

۵ - نَقْضُ كِتَابِ الْبَلْخِيِّ لِلْعِلْمِ الْإِلَهِيِّ: ردیه‌ای

بر کتاب علم الهی بلخی ابوالقاسم بلخی کعبی کتابی درباره کتاب علم الهی رازی نوشته که رازی آن را رد کرده است.

۶ - الْإِتْقَادُ وَ التَّحْرِيرُ عَلَى الْمُعْتَزِلِه

در این کتاب رازی انتقاداتی بر معتزله که جزء متکلمین بوده‌اند، مطرح کرده است.

۷ - الْأَشْفَاقُ: دلسوزی یا خیرخواهی

این کتاب برای ارایه طریق به متکلمین جهت تحصیل می‌باشد که نوعی خیرخواهی برای آنان است.

۸ - تَفْسِيرُ كِتَابِ طِيْمَاوَس

فلاطرخس حکیم کتاب طیمائوس افلاطون را شرح و تفسیر نموده است. احتمالاً رازی این کتاب و کتاب افلوطرخس را تفسیر و خلاصه کرده است.

۹ - مِيزَانُ الْعَقْلِ: ترازوی خرد

۱۰ - سَبَبُ خَلْقِ السَّبَاع: علت آفرینش درندگان

رازی در این کتاب علت آفرینش درندگان و حشرات را ذکر می‌کند.

۱۱ - الشُّكُوكُ عَلَى أَبْرِقَس: شک و تردیدهای

مربوط به ابرقس
این کتاب شامل اعتراض‌هایی بر بیانات ابرقس
معروف در حکمت می‌باشد.

۱۲ - **نقض کتاب التّدبیر**: ردیه‌ای بر کتاب
تدبیر

۱۳ - **کتابان الی الحّسن بن محارب القمی**:
دونامه به الحسن بن محارب قمی

رازی این کتاب را برای حسن بن محارب قمی
که از دانشمندان هم عصر او بوده نوشته است.

۱۴ - **فی الفلّسفة القّدیم**: درباره فلسفه قدیم
۱۵ - **فیما اغفلّته الفلاسفة**: آنچه که از نظر

فلاسفه دور مانده است.

۱۶ - **فیما یعتقدّه رایا**: درباره آنچه که از نظر او
یک رای به شمار می‌آید.

۱۷ - **کتاب السّر فی الحکمه**: کتاب راز
حکمت

۱۸ - **کتاب فی اتمام کتاب افلوطرخس**: کتاب
در خاتمه کتاب افلوطرخس

۱۹ - **کتاب فی الثّبوت فی الحکمه**: کتاب در
اثبات فلسفه

۲۰ - **سیر الاسرار**: راز رازها

۲۱ - **کتاب فی گواکب السّبعة فی الحکمه**:
کتاب ستاره هفت گانه حکمت

۲۲ - **کتاب الی الداعی الاطروش فی الحکمه**:
کتابی در زمینه حکمت به الاطروش

۲۳ - **کتاب الی ابی القاسم بن دلف فی الحکمه**:
کتابی در زمینه حکمت به ابی القاسم بن دلف

۲۴ - **کتاب الی ابن ابی الساج فی الحکمه**^(۱):
از عناوین چهار کتاب اخیر چنین برمی‌آید که
همگی در باب علم حکمت هستند.

دلیل تحریر کتاب‌های مذکور این است که در
گذشته‌های دور لازمه آموختن طب، دانستن فلسفه
و حکمت بوده و طبیبان در ابتدا حکمت الهی و
سپس حکمت طبیعی را می‌آموختند و یا این که
این دو حکمت را همزمان و با یکدیگر آموزش
می‌دیدند. این روش عامل اعتماد بیشتر مردم به
آن‌ها می‌شد و به همین دلیل در آن زمان به پزشک
حکیم می‌گفتند.

با توجه به نکته مذکور، بخشی از عمر رازی
به تحریر کتاب‌های فلسفی و مباحثه و مجادله با
معاصرین خود و نقد نظرات گذشتگان اختصاص
یافته است. نکته جالب توجه‌تر این که پس از
او، حکمای دیگر نظرات فلسفی او را با دقت
مورد بررسی قرار داده و سخت بر او تاخته‌اند که
معروف‌ترین آن‌ها حکیم ناصر خسرو، بیرونی و
فارابی فیلسوف معروف می‌باشند. کتاب فارابی در
رد نظرات فلسفی رازی تحت عنوان «فی الردّ علی
الرازی فی العلم الهی» می‌باشد^(۱).

نشریه دارویی رازی سالگرد تولد دانشمند بزرگ
ایران، ابوبکر محمدبن زکریای رازی را گرامی
می‌دارد و روز داروسازی ایران را به تمامی همکاران
عزیز تبریک می‌گوید و آرزو می‌کند در چارچوب
ایرانی آباد و آزاد، نخبگان دیگر پا به عرصه وجود
بگذارند. ان شا...

دکتر سید محمد صدر

منبع

۱ - نجم آبادی م. مقدمات و مصنفات ابوبکر محمدبن
زکریای رازی. چاپ دوم. تهران: انتشارات دانشگاه تهران؛
۱۳۷۱: ۲۲۹ - ۲۱۷.